

LATVIJAS TUMŠGALVES AITU ŠKIRNES

AUDZĒŠANAS PROGRAMMA

2019.

Audzēšanas programma sagatavota un apstiprināta saskaņā ar Latvijas Republikā spēkā esošiem normatīvajiem dokumentiem.

Programmu izstrādāja: Dr. agr. Daina Kairiša, Dr. agr. Genovefa Norvele, Harita Eglīte, Ilze Miķelsone, Dace Bārziņa, Dzidra Alberga, Astrīda Ūdre, Kaspars Kļaviņš

SATURS

Audzēšanas programmā lietoto terminu skaidrojums	4
1. Ciltsdarba programmas īstenošanas rezultāti	6
2. Audzēšanas programmas virsmērķis, mērķis un uzdevumi	8
2.1. Mērķis.....	8
2.2. Uzdevumi:	8
3. Latvijas tumšgalves aitu šķirnes raksturojums.....	9
4. Aitu identifikācija.....	10
5. Aitu snieguma pārbaude un ģenētiskās kvalitātes novērtēšana	10
5.1. Audzēšanas metodes	10
5.2. Aitu snieguma pārbaude.....	11
5.2.1. Jēru snieguma pārbaude	11
5.2.2. Vaislai audzējamo aitu un teķu snieguma pārbaude	12
5.2.3. Aitu māšu snieguma pārbaude	19
5.2.4. Vaislas teķu snieguma pārbaude	20
6. Ciltsgrāmatas kārtošana	21
7. Zootehniskā sertifikāta un izcelsmes apliecinājuma izsniegšana	22
8. Vaislinieka sertifikāta reģistrēšana, izsniegšana un termiņa pagarināšana.....	22
9. Audzēšanas programmas īstenošanai nepieciešamais aitu skaits	22
10. Audzēšanas programmas īstenošanas ģeogrāfiskā teritorija.....	23
Izmantotā literatūra:	23

Audzēšanas programmā lietoto terminu skaidrojums

pamatojoties uz regulu (ES) Nr. 2016/2012

Audzētājs - fiziska vai juridiska persona, kas nodarbojas ar noteiktas šķirnes lauksaimniecības dzīvnieku audzēšanu, saskaņā ar audzēšanas programmu, un ir noslēgusi vienošanos ar šķirnes audzētāju biedrību.

Ciltsdarbs – saskaņā ar audzēšanas programmu īstenojams zootehnisko pasākumu kopums dzīvnieku ģenētisko un saimnieciski derīgo īpašību izkopšanai, kurā ietilpst pareiza uzskaitē, snieguma pārbaude, izlase, atlase un ģenētiskās kvalitātes noteikšana.

Ciltsgrāmata – datne vai cits datu nesējs, ko uztur šķirnes dzīvnieku audzētāju biedrība un kurā ir pamatdaļa un viena vai vairākas papilddaļas tās pašas šķirnes dzīvniekiem, kuri neatbilst ierakstīšanai ciltsgrāmatas pamatdaļā.

Pārraudzība - process, kas nodrošina kvantitatīvus un kvalitatīvus datus par lauksaimniecības dzīvnieku un tā produktivitāti un šo datu reģistrēšanu.

Pārraugs - fiziska persona, kura veic pārraudzību.

Programma – sistemātisku darbību, tostarp vaislas dzīvnieku un to reproduktīvo produktu dokumentēšanas, selekcijas, audzēšanas un apmaiņas kopums, kas ir izstrādāts un tiek īstenots, lai saglabātu vēlamās fenotipiskās un genotipiskās īpašības vaislas dzīvnieku mērķpopulācijā.

Sertificēts vaislinieks - vīriešu kārtas lauksaimniecības dzīvnieks, kurš atbilst audzēšanas programmā noteiktajiem kritērijiem, un par ko ir saņemts izmantošanas sertifikāts.

Snieguma pārbaude - process audzēšanas programmas īstenošanai, kas nodrošina kvantitatīvus datus par lauksaimniecības dzīvnieku, tā produktivitāti, eksterjeru, kā arī citus ģenētiskās kvalitātes noteikšanai nepieciešamos datus un šo datu reģistrēšanu.

Šķirne - dzīvnieku populācija, kas ir pietiekami viendabīga, lai to par atšķirīgu no citiem tās pašas sugas dzīvniekiem uzskatītu viena vai vairākas audzētāju grupas, kuras ir vienojušās minētos dzīvniekus, norādot zināmos to priekštečus, ierakstīt ciltsgrāmatās, lai atražotu to iedzimtās īpašības, audzēšanas programmā izmantojot reprodukciju, apmaiņu un selekciju.

Šķirnes dzīvnieku audzētāju biedrība - audzētāju apvienība, audzētāju organizācija vai publiska struktūra, kuru dalībvalsts kompetentā iestāde atzinusi nolūkam īstenot audzēšanas programmu ar tīršķirnes vaislas dzīvniekiem, kuri ierakstīti vienā vai vairākās ciltsgrāmatās, ko minētā apvienība, organizācija vai struktūra uztur vai izveido.

Vaislas dzīvnieks – tīršķirnes vaislas dzīvnieks, kas atbilst audzēšanas programmā norādītajām prasībām.

Vaislas materiāls – no vaislas dzīvniekiem mākslīgās reprodukcijas nolūkā savākta vai iegūta sperma, olšūnas vai embriji.

Vērtētājs - fiziska persona, kura ir saņēmusies sertifikātu un veic dažāda vecuma un dzimuma aitū vērtēšanu.

Zootehniskais sertifikāts – izcelsmes sertifikāts, apliecinājums vai komerciāla dokumentācija, ko par vaislas dzīvniekiem vai to reproduktīvajiem produktiem, kurā sniegta informācija par vaislas dzīvnieku vai to reproduktīvo produktu ģenētisko izcelsmi, identifikāciju un, ja pieejams, par snieguma pārbaudes vai ģenētiskās ievērtēšanas rezultātiem.

Ievads

Aitkopības nozares stratēģijā, kā galvenais mērķis tika izvirzīta ilgtspējīga tās attīstība, apmierinot esošās paaudzes vajadzības, līdzsvarojot sabiedrības labklājības, vides un ekonomiskās attīstības intereses, vienlaikus nodrošinot vides prasību ievērošanu un dabas daudzveidības saglabāšanos.

Papildus patēriņa produktiem- gaļa, vilna, ādas, piens, aitkopības nozare piedāvā pārliecību par ekoloģisko drošību, dabas resursu taupīgu patēriņu, bezatlikuma produktu ražošanas procesu, pieejamu tradicionālo lauku vidi un saglabātas vietējās saimniecības tradīcijas (Latvijas aitu audzēšanas nozares attīstības stratēģija, 2013.).

Aitkopības nozares situācijas raksturošanai tiek izmantots aitu skaits un tā izmaiņas. Pēc LDC datiem uz 2018. gada 1. jūliju, visu vecumu un dzimumu aitas bija izvietotas 3467 novietnēs (1. tabula). Vērojama tendence, ka novietņu skaits, kurās reģistrētas līdz 50 aitas samazinās, bet virs 50 – palielinās, lai gan salīdzinot ar 2017. gadu, 2018. bija samazinājies arī to novietņu skaits, kurās reģistrētas, virs 100 aitas.

1. tabula

Novietņu un aitu skaita izmaiņas

Gads	Novietnes kopā	Aitu skaits novietnē							
		1–5	6–10	11–20	21–50	51–100	101–300	301–500	virš 500
2014	4243	1856	665	606	614	265	161	61	15
2015.	4128	1708	655	586	619	291	175	75	19
2016.	3887	1429	595	603	628	311	209	92	20
2017.	3715	1276	569	573	615	329	233	103	17
2018.	3467	1121	539	518	576	368	231	99	15
+ vai – ar 2014. gadu	-776	-735	-126	-88	-38	103	70	38	0

Aitu reģistra dati, no LDC

Piecu gadu periodā kopējais reģistrēto aitu skaits ir palielinājies par 26126 aitām un sasniedz 134289, bet aitu māšu skaits palielinājies par 11721 un kopējā ganāmpulka struktūrā aizņem 36.8% (2. tabula).

2. tabula

Reģistrēto aitu māšu un vaislas teķu skaits (LDC)

Datums	Kopā reģistrēti	Aitu mātes	Vaislas teķi
01.07.2014.	108163	37740 (34.9%)	242
01.07.2015.	119843	42402 (35.4%)	194
01.07.2016.	130454	46498 (35.6%)	161
01.07.2017.	137974	49517 (35.9%)	102
01.07.2018.	134289	49461 (36.8%)	73
Izmaiņas	26126	11721	-169

Negatīvi jāvērtē vaislas teķu skaita samazinājums, kas gan neliecina par to, ka saimniecībās pietrūkst vaislas teķu, kopējais teķu skaits, kuri ir vecāki par gadu ir nesamērīgi liels - 9381.

1. Ciltsdarba programmas īstenošanas rezultāti

no 2014. līdz 2018. gadam

Piecu pārraudzības gadu laikā LT šķirnes aitu audzēšanas saimniecību skaits ir samazinājies par 5. Par 313 samazinājies kopējais šķirnes aitu māšu skaits, bet palielinājies vidējais ganāmpulka lielums – 104 aitu mātes (3. tabula).

Pozitīvi vērtējams aitu māšu auglības palielinājums (+ 5.3%), kā rezultātā vidēji LT šķirnes populācijā iegūta 179.3% liela auglība, kas uzskatāma par labu, bet labāko šķirnes saimniecību rezultāti liecina, ka aitu māšu auglību vēl var kāpināt, ilgtermiņā kā mērķi nosakot 2 jēru iegūvi no vienas aitu mātes.

3. tabula

Aitu māšu skaits un vidējie produktivitātes rādītāji

Pārraudzības gads	Šķirnes saimniecību skaits	Aitu māšu		
		skaits	vidēji vienā saimniecībā	vidējā auglība, %
2013/2014	41	4067	99	173.9
2014/2015	42	4443	106	174.2
2015/2016	40	4350	109	175.1
2016/2017	42	3754	89	172.9
2017/2018	36	3752	104	179.3

Jēri ir galvenais ienākumu avots aitkopībā, tāpēc to ieguvei tiek pievērsta liela uzmanība. Jēru ieguves un atšķiršanas rezultāti apkopoti 4. un 5. tabulā.

4. tabula

Jēru ieguve šķirnes aitu audzēšanas saimniecībās

Pārraudzības gads	Dzimuši kopā	Nedzīvi, %	Dzīvot nespējīgi, %	Novērtēti 70 dienu vecumā no visiem dzimušajiem, %
2013/2014	6667	3.6	4.1	90.0
2014/2015	6567	3.8	4.3	82.0
2016/2016	7376	3.3	4.5	92.0
2016/2017	8626	4.2	4.2	71.7
2017/2018	6751	2.1	4.6	84.3

Kā liecina iegūtie rezultāti, tad 2013./2014. pārraudzības gadā bija piedzimuši 6667 jēri, bet 2017./ 2018. gadā, neraugoties uz saimniecību un aitu māšu skaita samazināšanos, jēru ieguve par 84 lielāka, samazinājusies nedzīvi dzimušo jēru daļa, vidēji 2.1%, bet par 0.5% palielinājusies dzīvotnespējīgo jēru daļa.

Vērtēto jēru daļas samazinājums (84.3%) no piedzimušajiem, skaidrojams ar aitu māšu lecināšanas un atnešanās sezonas izmaiņām (daļa no kārtējā pārraudzības gadā dzimušajiem jēriem vērtēšanas vecumu sasniedz nākošajā gadā). Pozitīvi jāvērtē uz vienu aitu māti novērtēto jēru skaits, kas jau divus gadus ir vidēji 1.7 jēri (5. tabula). Palielinoties jēru ieguvei, ir samazinājusies abu dzimumu jēru vidējā dzīvmasa 70 dienu vecumā. Uz vienu aitu māti vidēji iegūti 32.6 kg, bet labākajās saimniecībās šis rādītājs ir virs 40 kg, norādot uz LT šķirnes ģenētisko potenciālu. Iegūtie rezultāti norāda uz problēmām aitu māšu pienīgumā un jēru piebarošanas organizēšanā zīdīšanas periodā.

Jēru vērtēšanas rezultāti 70 dienu vecumā

Pārraudzības gads	Novērtēti jēri pārrēķinot uz 1 aitu māti	Jēru dzīvmasa uz aitu māti 70 dienu vecumā, kg	Jēru dzīvmasa koriģēta uz 70 dienu vecumu, kg	
			aitām	teķiem
2013/2014	1.6	32.6	19.4	20.4
2014/2015	1.6	34.0	20.3	21.5
2015/2016	1.6	32.2	19.2	20.3
2016/2017	1.7	33.3	19.2	20.3
2017/2018	1.7	32.6	18.7	19.9

Jēru izaudzēšana zīdīšanas periodā ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem, jo tā tālāk ietekmē vaislai audzējamo aitu un teķu kvalitāti. Audzējamo aitu produktivitātes rādītāji apkopoti 6. tabulā. Samazinoties šķirnes saimniecību skaitam, samazinājies novērtēto audzējamo aitu skaits (-640) un uzlabojusies to kvalitāte. No novērtētajām audzējamām aitām 83.4% atbilst E klases prasībām.

Audzējamo aitu kvalitāte 365 dienu vecumā

Pārraudzības gads	Saimniecību skaits	Audzējamo aitu produktivitāte un vērtējums				
		skaits	E klase, %	I klase, %	II klase, %	vidējā dzīvmasa, kg
2013/2014	41	1358	67.0	29.0	3.8	48.6
2014/2015	42	1422	73.0	25.0	2.0	54.8
2015/2016	40	1336	79.8	18.0	1.2	63.9
2016/2017	39	1085	81.3	18.2	0.5	51.9
2017/2018	36	718	83.4	11.2	1.3	53.7

Vidējā dzīvmasa, uzsākot vaislas darbību, pārsniedz 53 kg, lai gan programma pieļauj uzsākt vaislas darbību, aitām sasniedzot 9 mēnešu vecumu un 40 kg dzīvmasu.

Vaislas teķi līdz vērtēšanai netiek izaudzēti visās šķirnes aitu audzēšanas saimniecībās (7. tabula).

Audzējamo teķu kvalitāte 365 dienu vecumā

Pārraudzības gads	Saimniecību skaits	Audzējamo teķu vērtējums 365 dienu vecumā	
		skaits	vidējā dzīvmasa, kg
2013/2014	14	52	65.6
2014/2015	18	101	77.5
2015/2016	22	105	76.2
2016/2017	19	93	70.9
2017/2018	13	43	71.2

Vaislai audzējamo teķu dzīvmasa, uzsākot vaislas darbību, pārsniedz 70 kg, kas atbilst teicamam un izcilam vērtējumam. Vaislas teķu pārbaudes stacijā „Klimpas” 2018. gadā pēc pēcnācēju kontrolnobarošanas rezultātiem tika pārbaudīti 18 LT šķirnes teķi. Iegūto rezultātu kopsavilkums apkopots 8. tabulā.

Vaislas teķu novērtējums pēc pēcnācēju kontrolnobaršanas rezultātiem

N. p. k	Dzīvnieka identitātes Nr.	Vecums nobarošanas beigās, dienas	Dzīvmasa nobarošanas beigās, kg	Nobarošanas ilgums, dienas	Vidējais dzīvmasas pieaugums diennaktī nobarošanas laikā, g
1.	LV039000335797	154	52.67	58	457.5
2.	LV030600033388	154	53.38	58	445.3
3.	LV062011230112	153	54.50	76	434.2
4.	LV062211330112	141	50.53	54	412.3
5.	LV039000335618	144	45.95	59	379.7
6.	LV030600033650	157	51.48	65	370.4
7.	LV062011230111	165	48.35	63	361.1
8.	LV048552232111	155	47.53	63	359.9
9.	LV061252930900	164	51.75	73	357.5
10.	LV061129131154	147	48.20	63	334.4
11.	LV061252931397	188	48.80	79	332.9
12.	LV034254931208	173	48.45	79	331.0
13.	LV061252931387	182	46.67	77	307.4
14.	LV061786330334	213	51.00	89	307.3
15.	LV018009031137	169	48.95	79	305.7
16.	LV048552232146	170	48.98	68	289.0
17.	LV039000334704	180	49.93	79	279.4
18.	LV061051730461	174	51.43	78	223.0
	Vidēji	166	49.90	70	350.2

Visu pārbaudes laikā nobaroto jēru vidējais dzīvmasas pieaugums diennaktī bija 350.2 g, kas LT šķirnei vērtējams kā labs rezultāts. No 18 novērtētajiem vaislas teķiem, četrus teķus pēcnācēji pārsniedza 400 g dzīvmasas pieaugumu diennaktī, bet labāko ieguva teķa LV039000335797 pēcnācēji, vidēji 457.5 g.

2. Audzēšanas programmas virsmērķis, mērķis un uzdevumi

Audzēšanas programmas virsmērķis – izveidot Latvijas tumšgalves aitu šķirni par konkurētspējīgu mātes šķirni.

2.1. Mērķis

Veidot auglīgus, ātraudzīgus, Maedi-Visna slimības brīvus, SKREPI rezistentus Latvijas tumšgalves šķirnes aitu ganāmpulkus.

2.2. Uzdevumi:

2.2.1. Latvijas tumšgalves mātes īpašību un produktivitātes izkopšana:

- kāpināt aitemāšu auglību vidēji šķirnes populācijā līdz 190%,
- audzējot kvalitatīvus jērus pie mātēm, sasniegt jēru dzīvmasu 70 dienu vecumā sieviešu kārtas jēriem līdz 20.0 kg, vīriešu kārtas jēriem līdz 22.0 kg,

2.2.2. turpināt iesākto darbu aitu eksterjera uzlabošanā:

- vērtējot aitas, galveno uzmanību veltīt tām eksterjera pazīmēm, kas nodrošina dzemdību vieglumu (gari krusti) un mūža ilgumu (kāju kvalitāte),
- vērtējot teķus, galveno uzmanību veltīt tām eksterjera pazīmēm, kas nodrošina jēru ātraudzību un gaļas ieguvu (ķermeņa platums, muskuļojums);

2.2.3. veikt vaislas teķu pārbaudi pēc pēcnācēju kvalitātes teķu pārbaudes stacijā un vaislas aitu audzētāju ganāmpulkos;

- 2.2.4. šķirnes populācijas pavairošanai izmantot augstvērtīgus, zināmas izcelsmes, *Skrepi* rezistentus (R1), kā arī selekcijai vēlamus (R2) un tikai izņēmumos gadījumos neitrālus (R3) sertificētus vaislas teķus.
- 2.2.5. noteikt vaislas dzīvnieku DNS testus, uzkrāt tos datu bāzē turpmākai teķu un aitu izcelsmes noteikšanai.

3. Latvijas tumšgalves aitu šķirnes raksturojums

Vienīgā aitu šķirne, kas selekcionēta Latvijā. Latvijas tumšgalves aitu šķirne izveidota, vietējās aitas krustojot ar Šropšīras un Oksfordšīras šķirnes teķiem. No 1927. līdz 1937. gadam Latvijā importēja 257 Šropšīras un 83 Oksfordšīras šķirnes teķus, izveidoja teķu stacijas un aitu audzētavas. Teķu stacijas un aitu audzētavas ierīkoja lauksaimniecības skolās un zemnieku saimniecībās. Pēc 1937. gada pārtrauca Šropšīras un Oksfordšīras šķirņu dzīvnieku importu, jo uzskatīja, ka ir izaudzēts pietiekošs vaislas materiāls, lai varētu veikt sekmīgu Latvijas tumšgalves šķirnes selekcijas darbu.

Vēlāk šķirnes pilnveidošanai tika ievesti vēl citu šķirņu vaislinieki, tā 20. gs. 70. gados auglības palielināšanai ieveda Somijas landrases teķus, bet 80. gados ātraudzības un gaļas kvalitātes uzlabošanai ieveda gaļas šķirņu: Il-de France un Tekselas, kā arī 90. gadu beigās Vācijas melngalves un vēlreiz Il-de France šķirņu teķus. Šķirnes pilnveidošanas darbs turpinājās arī 21. gadsimta sākumā, izmantojot vienreizēju Oksforddaunas aitu šķirnes asins pieliešanu.

Latvijas tumšgalves aitas ir lielas, pieteikoši muskuļotas ar stiprām kājām un nagiem. Viltsega uz ķermeņa ir balta, bet segmati uz galvas un kājām tumši brūni vai melni. Ragu nav (1. attēls).

Aitu mātēm ir laba auglība, pienīgums, vieglas dzemdības un dzīvotspēji, aktīvi jēri, tādēļ Latvijas tumšgalves selekcijā tiek izmantotas kā mātes šķirne.

1.att. Latvijas tumšgalves šķirnes teķis (no D. Avotiņas foto arhīva).

Dažāda vecuma un dzimuma LT šķirnes aitu produktivitātes rādītāji apkopoti 9. tabulā. Vaislas teķu pārbaudes stacijā ‘Klimpas’ iegūtie rezultāti liecina, ka LT šķirnes teķi nobarošanas laikā no 3 līdz 6 mēnešu vecumam var sasniegt 300 - 450 g dzīvmasas pieaugumu diennaktī un kaujot jērus ar 40 – 45 kg dzīvmasu iegūst 43% līdz 45% kautiznākumu.

Dažāda vecuma un dzimuma LT šķirnes aitu raksturojums

Aitu grupa	Pazīmes		
	dzīvmasa, kg	nocirpums, kg	auglība, %
Vaislas teķi	95 - 120	5.0 – 6.0	x
Audzējamie teķi gada vecumā	70 - 80	4.5 – 5.0	x
Aitu mātes	60 - 75	4.0 – 4.5	160 - 200
Audzējamās aitas gada vecumā	45 - 50	3.0 – 4.0	x
Vilnas matiņi atbilst 48 – 56 smalkuma kvalitātes klasei, vilnas matiņi izlīdzināti, viļņoti, tauksviedri pārsvarā krēmkrāsas.			

Tabula sagatavota izmantojot, LT vaislas aitu audzētāju ganāmpulkos iegūtos rezultātus.

Liemeņa vērtējums pēc SEUROP klasifikācijas vidējs - R ar 2. vai 3. aptaukojuma klasi.

4. Aitu identifikācija

Vienotas uzskaites sistēmas nodrošināšanai, valstī izveidots dzīvnieku un ganāmpulku reģistrs. Reģistra izveidošanu un uzturēšanu nodrošina Lauksaimniecības datu centrs (LDC). Aitu identifikāciju nodrošina atbilstoši normatīvajiem aktiem par lauksaimniecības un akvakultūras dzīvnieku, to ganāmpulku un novietņu reģistrēšanas kārtību, kā arī lauksaimniecības dzīvnieku apzīmēšanas kārtību.

5. Aitu snieguma pārbaude un ģenētiskās kvalitātes novērtēšana

Aitām snieguma pārbaudei izmanto datus par izcelšanos, ķermeņa uzbūvi un produktivitāti. Iegūtie rezultāti tiek izteikti punktos, nosakot vērtējuma klasi: Elites (E) klase, pirmā (I) klase, otrā (II) klase, vai brāķis.

Iegūto novērtējumu izmanto ciltsdarbā mērķtiecīgai labāko dzīvnieku izlasei. Sistemātiska izlase, kas izdarīta noteiktā virzienā vairākās paaudzēs, nodrošina ganāmpulka saimnieciski derīgo īpašību izkopšanu un nostiprināšanu.

5.1. Audzēšanas metodes

Audzēšanas programmā izvirzīto mērķu sasniegšanai šķirnes aitu ganāmpulkos pielieto tīraudzēšanu un izņēmumu gadījumā, lai uzlabotu kādu no produktivitātes pazīmēm, vienreizēju radniecisko, tumšgalvaino aitu šķirņu asins pieliešanu.

Tīraudzēšanā aitu pārošanu veic vienas šķirnes ietvaros un iegūst tīršķirnes aitas. Ar tīraudzēšanu saglabā un pilnveido šķirnes aitu produktivitāti un uzbūves tipu, pasargājot to no svešu šķirņu asiņu piejaukuma. Šķirnes uzlabošanu veic mērķtiecīgas izlases un pāru atlases ceļā.

Latvijas tumšgalves tīršķirnes aitām un teķiem piemīt šķirnei raksturīgās īpašības, un viņi pēc izcelšanās atbilst sekojošām prasībām:

- 1) iegūti no vienas un tās pašas šķirnes vecākiem ar 100% šķirnes asinību, kuru piederību tīršķirnei apstiprina ciltsdokumenti;
- 2) iegūti izmantojot vienreizēju asins pieliešanu un turpinot audzēt aitas ar ne vairāk kā 6.24%, citas radnieciskās grupas šķirnes asinību 5. paaudzē (F5)
- 3) iegūti mērķtiecīgas pakļaujošās krustošanas ceļā, sešās paaudzēs izmantojot tīršķirnes LT vaislas teķus, saglabājot ne vairāk kā 3% citas neradniecīgas šķirnes asinību 6. paaudzē (F6).

Aitu fenotipiskās pazīmes atbilst šķirnes raksturojumam.

Audzēšanas programma tiek izmantota arī tām Latvijas tumšgalves šķirnes aitām, kuras iegūtas, izmantojot vecākus, kuriem iepriekšējās paaudzēs veikta vienreizēja Igaunijas tumšgalves ar vai bez Oksforddaunas šķirnes asinīm, Lietuvas melngalves, Vācijas melngalves, Oksforddaunas asiņu pieliešana, iegūto aitu LT šķirnes asinība vismaz 50% un pārējo radniecisko šķirņu kopējā asinība 50%.

Nepieciešamības gadījumā, LT šķirnes aitu produktivitātes pazīmju uzlabošanai, tiek pieļauta vienreizēja asins pieliešana ar aitu šķirnēm, kuras pieder pie radnieciskām šķirnēm vai radnieciskās grupas šķirnēm. Iegūto aitu LT šķirnes asinība vismaz 50% un pārējo radniecisko šķirņu kopējā asinība 50%. Iegūtie pēcnācēji saglaba LT šķirnes nosaukumu un tiek uzņemti LT šķirnes ciltsgrāmatā.

5.2. Aitu snieguma pārbaude

Vaislai audzējamo jēru, aitu un teķu snieguma pārbaudi, atbilstoši Audzēšanas programmas prasībām, veic vērtētāji, vai atsevišķos gadījumos sertificēti pārraugi un vērtētāji.

Vērtēšanas rezultāti tiek fiksēti kontroles lapās, ko sagatavo LDC. Pēc kontroles lapu iesūtīšanas LDC, dati tiek apstrādāti un sagatavotas atskaites, kurās apkopota informācija par iegūto vērtējumu punktos un kopvērtējuma klasi.

5.2.1. Jēru snieguma pārbaude

Jēra vērtēšanu veic 60 – 95 dienu vecumā. Vērtēšanas laikā vērtētājs vai sertificēts pārraugis nosaka jēru dzīvmasu, nosverot ar precizitāti līdz 0.1 kg. Jēru vērtēšanas datums un dzīvmasa tiek reģistrēta kontroles lapā. Vērtētājs ieraksta kontroles lapā eksterjera kļūdas vai nepilnības numuru un to izteiktību (1 – vāji izteikta, 2 – vidēji izteikta, 3 – izteikta (10. tabula).

10. tabula

Jēru eksterjera kļūdu un nepilnību apzīmējumi

Ķermeņa daļas	Eksterjera kļūdu raksturojums	Kļūdas apzīmējuma nr.	Brāķēt jērus atšķirot	Ieraksts kontroles lapā
Galva	nepareizs sakodiens	1	x	K
	cieti ieradži	16	x teķi	K
	ragi	20	x teķi	K
	balti segmati uz sejas vai ausīm	17	x ³ teķi	x ¹ , x ² (V aitas), x ³ (G aitas), x (K teķi)
Kājas	mīksti vēžiši	11	x ³	x ¹ , x ² (G), x ³ (K)
	X veida kāju stāvotne	12	x ³	x ¹ , x ² (G), x ³ (K)
	zobenveida kāju stāvotne	13	x ³	x ¹ , x ² (G), x ³ (K)
	mucveida kāju stāvotne	14	x ³	x ¹ , x ² (G), x ³ (K)
	balti segmati	22	x teķi	x ¹ , x ² (V aitas), x ³ (G aitas), x (K teķi)
Vilnsega	melni, pigmentēti vilnas matiņi	15	x	G
Sēklinieki	nesimetriski, lieli vai mazi, kriptorhisms	18	x teķi	K

Kontroles lapas vērtētājs nosūta LDC, tur jēru novērtē pēc šādām pazīmēm:

- 1) vidējā mātes auglība visā tās izmantošanas laikā (18. tabula);
- 2) jēra dzīvmasas, kas koriģēta uz 70 dienu vecumu (11. tabula).

11. tabula

Jēru dzīvmasas vērtējums 70 dienu vecumā

Punkti	Dzīvmasas prasības, kg		
	metienā viens	metienā divi	metienā trīs un vairāk
10	20.0 un vairāk	18.0 un vairāk	16.0 un vairāk
9	19 - 19.9	17 - 17.9	15 - 15.9
8	18 - 18.9	16 - 16.9	14 - 14.9
7	17 - 17.9	15 - 15.9	13 - 13.9
6	16 - 16.9	14 - 14.9	12 - 12.9
5	15 - 15.9	13 - 13.9	11 - 11.9
4	14 - 14.9	12 - 12.9	10 - 10.9
3	13-13.9	11-11.9	9-9.9
2	12-12.9	10-10.9	8-8.9

Izmantojot aitu mātes auglības un jēra dzīvmasas vērtējuma rezultātus, LDC tiek aprēķināts iegūto punktu skaits un piešķirta jēra kopvērtējuma klase:

16 un vairāk, punkti	– E klase	(ieraksts v (teķis) – V), s (aita) – V)
14 – 15 punkti	– 1. klase	(v – K, s – V)
12 – 13 punkti	– 2. klase	(v – K, s – G)
Līdz 11 punkti	– brāķis	(v – K, s – K)

Neatkarīgi no iegūtajiem punktiem, ja eksterjera kļūdas (10. tabula) dēļ kontroles lapā veikts ieraksts K, jērs tiek brāķēts.

Audzēšanai atstāj vīriešu kārtas jērus, kuri dzimuši metienā pa divi un abi, vēlams izaudzēti līdz vērtēšanai. Metienā pa trīs dzimušos teķus izmanto vaislai izņēmuma gadījumos.

Izņēmuma gadījumos audzēšanai var atstāt mazskaitlīgo teķu līniju R1 genotipa teķus, kuri dzimuši pirmajās dzemdībās metienā pa vienam un to vērtējums nav zemāks par 16 punktiem.

Astes dabiskas saīsināšanas nolūkos, vēlams izvēlēties teķus, kuriem aste nepārsniedz lecamo locītavu.

Nākamo vaislinieku mātēm nav pieļaujami balti segmati uz sejas vai kājām, kā arī vēlams, lai dzemdību gaita visās atnešanās reizēs būtu atzīmēta, kā dzemdības bez palīdzības.

5.2.2. Vaislai audzējamo aitu un teķu snieguma pārbaude

Vaislai audzējamās aitas un teķus, atkārtoti vērtē 9 līdz 18 mēnešu vecumā. Aitām un teķiem jābūt atbilstoši izaudzētiem, par ko liecina sasniegtā dzīvmasa. Dzīvnieka dzīvmasu konstitūciju, vilnsegas kvalitāti un eksterjeru novērtē 2 aitu vērtētāji. Attiecīgā vecuma

dzīvniekus ganāmpulkā ieteicams vērtēt visus vienā laikā. Dzīvmasas vērtējums punktos apkopots 12. tabulā.

12. tabula

Dzīvmasa un vērtējums

Dzimums	Vecums vērtējot, mēneši	Dzīvmasa, kg	Vērtējums, punkti
Aita	9 – 11.9	55	10
		50	9
		45	8
		40	7
	12 - 18	60	10
		55	9
		50	8
		45	7
Teķis	9 – 11.9	70	10
		65	9
		60	8
	12 - 18	75	10
		70	9
		65	8

Konstitūcija

Konstitūciju un kaulu būvi novērtē pēc kaulu uzbūves spēcīguma, eksterjera kopskata, ādas un zemādas audu attīstības.

- 1) **K** – normāla, spēcīga konstitūcija, harmoniski veidots ķermenis ar labi attīstītu, bet ne rupju kaulu būvi. Āda blīva, bieza (ieraksts kontroles lapā - V)
- 2) **KR** – rupja konstitūcija, kaulu būve masīva, āda bieza, irdena (ieraksts kontroles lapā - K)
- 3) **KS** – smalka konstitūcija, nepietiekami attīstīts skelets, šaura galva, tievi kāju kauli, plāna āda (ieraksts kontroles lapā - K).

Nelielas novirzes uz rupjas konstitūcijas pusi apzīmē, pierakstot plusa (+) zīmi, uz smalkas konstitūcijas pusi pierakstot mīnusa (-) zīmi.

Vilnsega

Vilnsegas kvalitāte tiek novērtēta pirms cirpšanas vai eksterjera vērtēšanas laikā, kad vilnas matiņu garums ir no 2-4 cm.

Vilnsegas vērtēšanā tiek noteikts:

- 1) vilnsegas biezums;
- 2) vilnas matiņu smalkums;
- 3) vilnsegas izlīdzinātība pēc smalkuma;
- 4) vilnas matiņu viļņojums;
- 5) melno matiņu klātbūtne;
- 6) balto segmatu klātbūtne uz kājām, vaigiem un ausīm;
- 7) tauksviedru daudzums un krāsa;
- 8) ķermeņa apaugums ar vilnu (apskati veic visām 100% LT aitām un teķiem, bet vērtē tikai LTvt aitām un teķiem, vērtēšanas nosacījumi LTvt saglabāšanas programmā).

Vilnsegas biezums

Biezumu nosaka aptaustot vilnsegu uz ķermeņa galvenajām daļām, kā arī pēc šķirtnes platuma pie ādas un apzīmē šādi:

- BB** – ļoti bieza vilna.
- B** – bieza vilna.
- BR** – reta vilna.
- BR-** – ļoti reta vilna.

Vilnas matiņu smalkums

Vilnas smalkuma kvalitātes klasi nosaka pēc acumēra, izmantojot Bredfordas klasifikāciju (13. tab.).

13. tabula

Vilnas smalkuma iedalījums

Smalkuma kvalitātes klase	Vilnas matiņu diametrs (mikronos)
58	25.1 – 27.0
56	27.1 – 29.0
50	29.1 – 31.0
48	31.1 – 34.0

Vilnsegas izlīdzinātība

Vilnsegas izlīdzinātība ir vilnas matiņu smalkums šķipsnā uz dažādām ķermeņa daļām. Vilnsegas izlīdzinātību nosaka pēc vilnas matiņu smalkuma starpības uz ķermeņa daļām, pamatā sāniem un gurniem. Ja starpība nav lielāka kā viena smalkuma klase, tad vilna ir izlīdzināta, ja starpība lielāka, tad neizlīdzināta.

Vilnsegas izlīdzinātību apzīmē šādi:

- I** – vilnsega uz ķermeņa izlīdzināta.
- I-** – vilnsega izlīdzināta uz pleciem un sāniem, bet neizlīdzināta uz gurniem un ciskām.
- NI** – vilnsega neizlīdzināta, atšķiras pēc smalkuma uz pleciem un sāniem, gurniem un ciskām.

Vilnas matiņu viļņojums

- V** – labi izteikts, normāls viļņojums no šķipsnas pamata līdz tās galam, vilnas matiņa vilnīša augstums vienāds ar platumu.
- VL** – labi izteikts, normāls viļņojums 2/3 no šķipsnas garuma.
- VS** – viļņojums saspiegts, vilnas matiņa vilnīša augstums lielāks par platumu.
- VI** – viļņojums izstiepts jeb lēzens, vilnas matiņa vilnīša augstums mazāks par platumu.
- VC** – viļņojums cilpveida, vilnas matiņa vilnīši met cilpas.

Melnie vilnas matiņi vilnsegā

LT šķirnes aitām un teķiem tie nav pieļaujami uz ķermeņa, zemāk par galvas pamatni un virs kāju lecamām locītavām. Ja apskatot dzīvnieku, vilnsegā atrod melnus, pigmentētus matiņus, tos kontroles lapā apzīmē ar burtu “m” (kļūdas apzīmējums Nr. 15). Aitām ar kļūdas apzīmējumu Nr. 15, ieraksts kontroles lapā - G, (var izmantot ganāmpulkos gaļas jēru ieguvei), bet teķiem – K, neatkarīgi no iegūtā vērtējuma punktos.

Aitu cirpšanas laikā audzētājs vai sertificēts pārraugš atzīmē dzīvniekus, kuru vilnsegā konstatēti melnie matiņi un sniedz šo informāciju vērtētājam, kurš veic dzīvnieku vērtēšanu.

Baltu segmatu klātbūtne uz galvas vai kājām

LT šķirnes teķiem nav pieļaujami balti segmati uz purna, vaigiem, ausīm vai kājām. Šādus dzīvniekus programmas īstenošanā neizmanto.

Tauksviedri

Aitu šķirnei atbilstošu, normālu tauksviedru daudzumu un kvalitāti apzīmē ar burtiem TS. Novirzi no normālā apzīmē ar plusu (+) vai mīnusu (-), krāsas novirzi ar (dz)

- TS-** – tauksviedru maz
- TS+** – tauksviedru daudz
- TS^{dz}** – tauksviedri dzelteni

Eksterjers

Aitām un teķiem izmanto eksterjera lineāro vērtēšanas metodi, kas dod iespējas vērtēt pārmantotos eksterjera uzlabojumus vai nepilnības un plānot turpmāko eksterjera pazīmju uzlabošanu ganāmpulkā (2. attēls un 16. tabula).

Eksterjera lineārajā vērtēšanā pazīmes vērtē neatkarīgi vienu no otras, tās ir iedzimstošas un ekonomiski svarīgas un aprakstāmas uz lineāras skalas no 1 līdz 9.

Eksterjera vērtēšana

Šķirnes aitu un teķu eksterjera vērtēšanu veic pēc cirpšanas, kad vilnas garums ir 2-4 cm.

Vērtējot ņem vērā:

- 1) dzimumu
- 2) vecumu
- 3) barojumu.

Eksterjeru vērtē no 4 skatupunktiem:

- 1) priekšpusēs
- 2) virspusēs
- 3) sāniem
- 4) aizmugures.

Lai novērtētu kāju stāvotni un gaitu, dzīvnieku ievieto nožogojumā ar cietu pamatni un labu apgaismojumu. Vispirms vērtē kopskatu, lai noteiktu aitas atbilstību šķirnei (14. tab.), un identificētu eksterjera kļūdas vai nepilnības (15. tab.), kuru dēļ aita vai teķis ir jābrāķē.

Teķu un aitu eksterjera vērtēšanas sistēmā apvienotas 3 pazīmju grupas:

- 1) ķermenis (7 pazīmes);
- 2) muskulatūra (6 pazīmes);
- 3) kājas (5 pazīmes).

Īpaši teķiem svarīga muskulatūras attīstība un ķermeņa platums krūšu un krustu daļā.

14. tabula

Latvijas tumšgalves šķirnes aitu un teķu eksterjera raksturojums

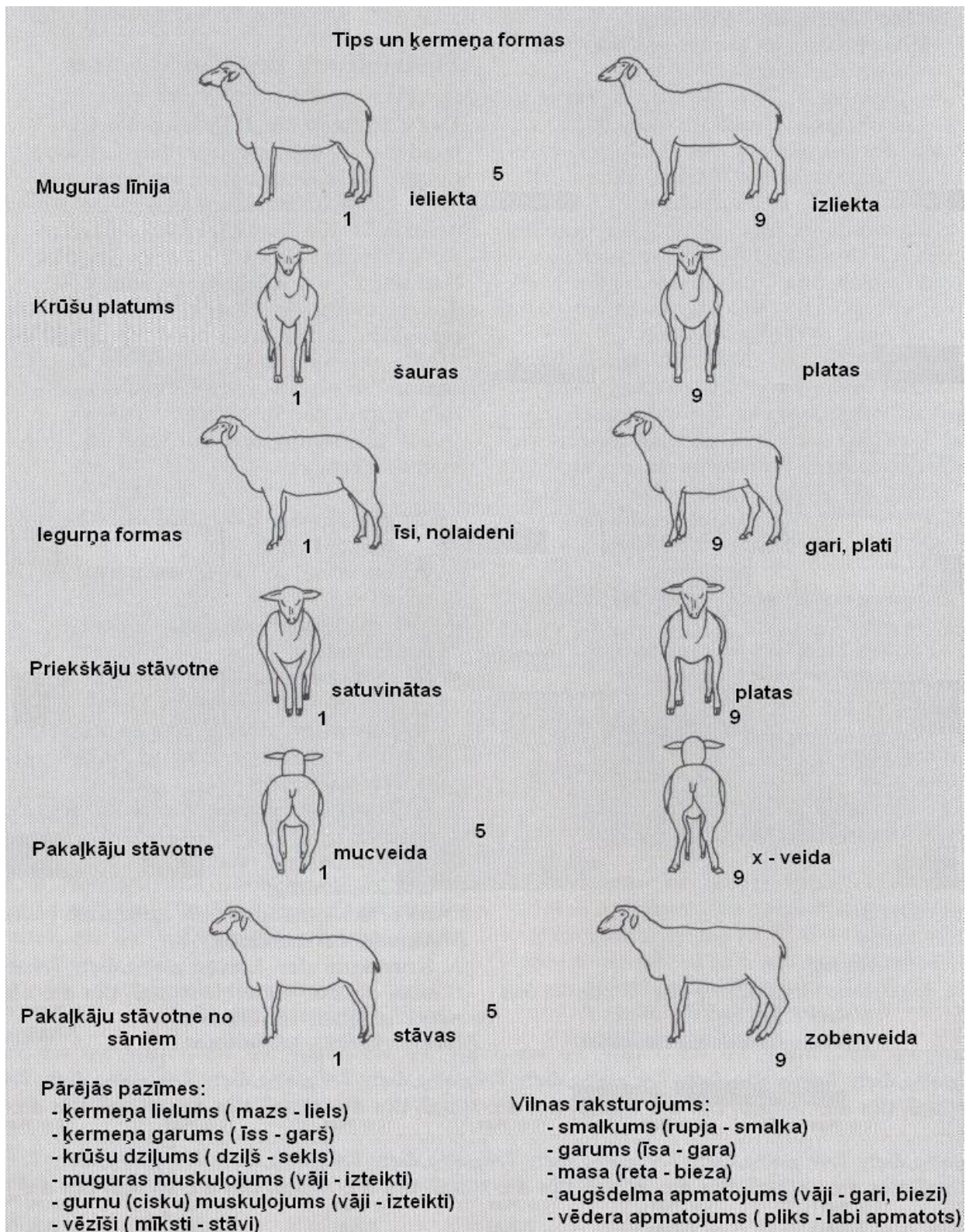
Ķermeņa daļas	Eksterjera raksturojums
Galva	Vidēji liela, proporcionāla attiecībā pret ķermeni. Smaga, gara galva liecina par lēnaudzību.
Kakls	Vēlams samērā īss, muskuļots, labi pieslēgts ķermenim, kas pāriet mugurā gandrīz taisnā līnijā. Teķiem raksturīgs resnāks un īsāks kakls salīdzinot ar aitām.
Skausts	Vēlams zems, plats, labi muskuļots.
Krūtis	Platas, dziļas, tilpumainas, ribas labi izliektas.
Mugura	Plata, mēreni gara, taisna no skausta līdz krūstiem, labi muskuļota.
Jostas daļa	Muskuļota, plata, vidēji gara.
Vēders	Vēlams noapaļots ar stipru muskulatūru.
Krusti	Plati, gari, taisni, labi muskuļoti.
Gurni	Labi muskuļoti, ar muskuļiem piepildīta starpgurnu daļa.
Kājas	Kāju stāvotne plata, kas liecina par labi attīstītām gaļīguma īpašībām. Priekškājām, skatoties no priekšas, gan no sāniem jābūt iespējami vertikāli novietotām. Pakaļkāju lecamām locītavām jāatrodas vertikālā līnijā ar sēdes kaulu.
Kopskats	Vērtē tipiskumu, atbilstību šķirnei. Vēlami dzīvnieki ar spēcīgu konstitūciju, labi attīstītu, bet ne rupju skeletu, mucveida ķermeni, zemkājaini ar labi izteiktām gaļīguma formām. Āda vidēji bieza, irdena, ar labi attīstītiem zemādas saistaudiem. Vilnas krāsa balta, bez melnajiem matiņiem vilnsegā. Teķiem vienādi attīstīti sēklinieki. Aitām labi attīstīts tesmenis.

Audzējamo aitu un teļu eksterjera kļūdu apzīmējumi

Ķermeņa daļas	Eksterjera kļūdu raksturojums	Nr.	Izmantošanas virziens			
			aitas		teļi	
			kļūdas izteiktības pakāpe	ieraksts kontroles lapā	kļūdas izteiktības pakāpe	ieraksts kontroles lapā
Galva	nepareizs sakodiens	1	x	K	x	K
	ieradži	16	...	...	x	G
	ragi	20	...	...	x	G
	balti segmati uz ausīm, vaigiem	17	x ³	G	x	K
Skausts	šaurus, maz muskuļots	2	...	...	x ³	K
Krūtis	šauras, saspiestas krūtis	3	...	...	x ³	K
	iežmauga aiz lāpstiņām	4	...	...	x ³	K
Mugura	ieliekta mugura	5	...	...	x ³	K
	izliegta mugura	6	...	...	x ³	K
Vēders	nokāries	7	...	...	x ³	K
	ierauts	8	...	...	x ³	K
Krusti	nolaideni, šauri, ķīļveida krusti	9	...	...	x ³	K
	sašaurināta pakalējā daļa	10	...	...	x ³	K
Kājas	mīksti vēžīši	11	x ³	K	x ³	K
	x veida kāju stāvotne	12	x ³	K	x ³	K
	zobenveida kāju stāvotne	13	x ³	K	x ³	K
	mucveida kāju stāvotne	14	x ³	K	x ³	K
	balti segmati	22	x ³	G	x	K
Vilnsega	melni, pigmentēti vilnas matiņi	15	x	G	x	K
Sēklinieki	nesimetriski, lieli vai mazi, kriptorhisms	18	...	...	x	K
Tesmenis	nesimetrisks, vāji attīstīts	19	x ³	K	...	...

Kļūdas izteiktību apzīmē ar skaitļiem no 1 – 3, kur 1 – vāji izteikta, 2 – vidēji, bet 3 – izteikta kļūda.

2. att. Teķu eksterjera lineārās vērtēšanas skala (Korn S., 1992).

Teķu un aitu eksterjera lineārās vērtēšanas skala

Pazīme	Raksturojums	Lineārais vērtējums	Raksturojums
Ķermenis			
Lielums pēc skausta augstuma	Mazs	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Liels
Kopskats	Neproporcionāls	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Proporcionāls
Krūšu platums	Šaurs	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Plats
Ķermeņa dziļums	Mazs	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Dziļš
Mugurkauls	Ieliekts	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Izliekts
Krustu slīpums	Pacelts	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Nolaists
Sēklinieki	Mīksti	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Cieti
Tesmenis	Neattīstīts	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Labi attīstīts
Muskulatūras attīstība			
Krustu garums	Īss	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Garš
Krustu platums	Šaurs	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Plats
Augšstilbu platums	Šaurs	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Plats
Augšstilbu piepildījums	Nepiepildīti	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Piepildīti
Augšstilbu dziļums	Sekls	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Dziļš
Augšstilbu muskuļi	Īsi	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Gari
Kājas			
Pakaļkājas sānskatā	Taisnas	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Zobenveida
Pakaļkājas no aizmugures	X-veida	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Mucveida
Priekškājas	Satuvinātas	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Izvērstas
Vēzīšu slīpums	Slīps	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Stāvs
Kaulu kvalitāte priekškāju tievākajā vietā	Smalki	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9	Rupji

Audzējamo vaislas aitu un teķu vērtējums un norāde par turpmāko izmantošanu

Izmantojot atsevišķo pazīmju vērtējumu par kvalitāti 70 dienu vecumā un dzīvmasu vērtējot no 9 līdz 18 mēnešu vecumā, tiek noteikta to kopvērtējuma klase (17. tabula).

17. tabula

Audzējamo aitu un teķu kopvērtējums, klase

Punkti	Vērtējums	Klase (dzimums, izmantošanas virziens)
27.0 - 30.0	izcils	E (s un v - V)
24.0 – 26.0	teicams	
22.0 – 23.0	ļoti labs	I (s – V, v - K)
21.0	labs	
Līdz 20.0	II klase (ieraksts kontroles lapā s - G, v - K)	

Vaislai audzējamo teķu kopējais vērtējums nav pieļaujams zemāks par 24 punktiem, tai skaitā, vērtējums 70 dienu vecumā ne zemāks kā 16 punkti un dzīvmasas vērtējums ne zemāks kā 8 punkti.

Vaislai audzējamo aitu vērtējums nav pieļaujams zemāks par 21 punktu, tai skaitā, vērtējums 70 dienu vecumā ne zemāks kā 14 punkti un dzīvmasas vērtējums ne zemāks kā 7 punkti.

Vaislas ganāmpulka atjaunošanai vai paplašināšanai izmanto, Skrepi rezidenta (R1) un selekcijai vēlama (R2), bet izņēmuma gadījumos neitrāla genotipa (R3), zināmas, ar DNS testu apstiprinātas izcelsmes, E un I klases dzīvniekus.

5.2.3. Aitu māšu snieguma pārbaude

Pēc dzimušo jēru reģistrācijas un ierakstiem kontroles lapās, LDC aitu mātes katru gadu novērtē pēc šādām pazīmēm:

- 1) auglība (18. tabula);
- 2) jēru dzīvmasa 70 dienu vecumā (11.tabula).

18. tabula

Aitu mātes auglības novērtēšana

Punkti	Vidējā auglība izmantošanas laikā, %
10	180 un vairāk
9	170 – 179
8	160 – 169
7*	150 - 159
6	140 – 149
5	130 – 139
4	120 - 129
3	110 - 119
2	100 - 109

*Pirmo reizi atnesoties, ja piedzimis viens jērs, aitu mātes auglību novērtē izmantojot koeficientu 1.5 ($1 \text{ jērs} \times 1.5 \times 100 = 150$, vērtējums – 7punkti).

Vērtējot aitu māti, pēc jēru dzīvmasas 70 dienu vecumā, nosaka iegūtos punktus katram jēram atsevišķi un tad aprēķina vidējo.

Pēc iegūtā kopējā punktu skaita aitu mātes iedala klasēs:

- 16 un vairāk, punkti - E klase, atskaites lapā ieraksts V;
- 14.0 – 15.9 punkti – 1. klase – V;
- 12.0 – 13.9 punkti – 2. klase – V, ja pirmo reizi iegūts 2. klases vērtējums, bet vecāku un vecvecāku auglība gan mātes, gan tēva pusē ir vismaz 160%;
- 12.0 – 13.9 punkti – 2. klase – G, ja aitu māte atkārtoti ieguvusi 2. klases vērtējumu;
- Līdz 11.9 punkti – brāķis - K.

E klases aitu mātes, kuras ieguvušas vismaz 18 punktus, tiek ieskaitītas ciltskodola grupā un ciltskartītē atzīmētas ar ierakstu C.

Aitu mātes, kuras pēc otrās atnešanās novērtētas ar E klasi, to saglabā visu turpmāko izmantošanas laiku.

5.2.4. Vaislas teķu snieguma pārbaude

Vaislas teķu novērtēšanu pēc pēcnācēju ieguves veic LDC, izmantojot audzētāja reģistrēto informāciju par aplecināšanai nozīmētajām aitu mātēm, to atnešanās datiem un reģistrētajiem jēriem.

Vaislas teķus novērtē:

- 1) pēc atnešanās rezultātiem, atnesušās aitu mātes % no lecinātām (19. tabula);
- 2) pēc jēru ieguves uz vienu atnesušos aitu māti, kas lecinātas ar vērtējamo teķi (20. tabula).

19. tabula

Vaislas teķu novērtēšana pēc aplecināšanas rezultātiem (atnesušās aitu mātes % no lecinātām)

Punkti	Aitu māšu grūsnība, %
10	90.0 un vairāk
9	85.0 – 89.9
8	80.0 - 84.9
7	75.0 - 79.9
6	70.0 - 74.9
5	65.0 – 69.9

20. tabula

Vaislas teķu novērtēšana pēc jēru ieguves uz vienu atnesušos aitu māti

Punkti	Vidējā jēru ieguve
10	1.80 un vairāk
9	1.70 – 1.79
8	1.60 – 1.69
7*	1.50 -1.59
6	1.40 – 1.49
5	1.30 – 1.39

Ja vaislas teķim lecināšanai izveidota grupa no audzējamām aitām vai jauktā grupa no audzējamām aitām un dažāda vecuma aitu mātēm, un pēc atnešanās datiem vidējā jēru ieguve ir mazāka par 1.5 jēriem, jēru ieguves novērtēšanai izmanto koeficientu 1.5 un vērtējumu - 7 punkti.

Vaislas teķu pirmreizējā snieguma pārbaudē iegūto vērtējumus pēc atnesušos aitu māšu īpatsvara un jēru ieguves, apvieno kopvērtējumā I (21. tabula).

21. tabula

Vaislas teķu snieguma vērtējums (I)

Punkti	Snieguma pārbaudes rezultāts, klase
16.0 un vairāk	E (atskaites lapā ieraksts V)
Līdz 15.9	brāķis (atskaites lapā ieraksts K)

Teķiem, no kuriem pārraudzības gadā nav iegūti pēcnācēji, bet viņi jau ir vērtēti, saglabā iepriekšējo vērtējumu.

Pārbaudes teķa statusu var saglabāt 2 pārraudzības gadus, ja teķi izmanto kā rezerves teķi.

Teķiem, kurus izmanto atkārtotai lecināšanai, snieguma vērtējumu nosaka pēc pārlecināšanas laikā aplekto un atnesušos aitu skaita.

No 2024. gada, vaislas teķu snieguma pārbaudē iekļaus arī pēcnācēju kontrolnobarošanas rezultātus. Lai turpmāk teķi izmantotu vaislai, kopējais vērtējums, nevarēs būt mazāks par 23 punktiem (22. tabula).

22. tabula

Vaislas teķu snieguma vērtējums (II)

Punkti	Snieguma pārbaudes rezultāts, klase
23.0 un vairāk	E (atskaites lapā ieraksts V)
21.0 - 22.9	I (atskaites lapā ieraksts G, izmantojams gaļas jēru ieguvei)
Līdz 20.9	brāķis (atskaites lapā ieraksts K)

Ja kopējais vērtējums sasniedz 24 punktus, teķis saņem uzlabotāja statusu un ciltskartītē tiek atzīmēts ar U.

Vaislinieku ieguvei izmanto teķus uzlabotājus.

Vaislas teķim, kurš ir pārbaudīts pēc pēcnācēju kvalitātes, sasniegtais E klases vērtējums tiek saglabāts visā tā izmantošanas laikā.

6. Ciltsgrāmatas kārtošana

Ciltsgrāmata ir informācijas krājums par aitu un teķu izcelšanos, produktivitāti un ciltsvērtību. Ciltsgrāmatā ieraksta novērtētus vaislas dzīvniekus ar šķirnei atbilstošu zināmu izcelsmi un eksterjeru.

Ciltsgrāmatu kārto šķirnes aitu audzētāju biedrība.

Ciltsgrāmatu izmanto:

- 1) ciltsdarba analīzei;
- 2) labāko dzīvnieku izlasei un pāru atlasei;
- 3) turpmāko ciltsdarba uzdevumu noteikšanai.

Ciltsgrāmatai ir divas daļas, galvenā - A daļa un papilddaļa – B daļa.

Galvenajā daļā uzņem visus dzīvus dzīvniekus, kuriem ir šķirnei atbilstoša izcelsme četrās paaudzēs. Ciltsgrāmatas galvenajā daļā uzņem arī dzīvnieka vecākus un vecvecākus, kas var būt arī likvidēti vai krituši.

Galvenā daļa ir sadalīta divās klasēs, A1 un A2.

A1 klasē ieraksta dzīvniekus ar atbilstošu izcelsmi un audzēšanas programmas prasībām atbilstošu produktivitāti (23. tabula).

A2 klasē ieraksta jērus, audzējamās aitas un teķus, aitu mātes un vaislas teķus, kuriem ir atbilstoša izcelsme un ir veikta snieguma pārbaude.

A2 daļas dzīvnieki var tikt uzņemti A1 klasē, pēc tam, kad sasniegti 23. tabulas produktivitātes rādītāji.

23. tabula

Šķirnes aitu un teķu minimālās produktivitātes pazīmes ierakstīšanai ciltsgrāmatas A1 klasē

Produktivitātes pazīmes	Teķi	Aitas
Jēri ieguve no vienas mātes	1.6	x
Auglība	x	160
Kopvērtējuma klase	E	E vai I
Skrepi genotips	R1, R2	R1, R2

Ciltsgrāmatas A1 klasē var ierakstīt aitu mātes pēc pirmās atnešanās, ja metienā piedzimuši divi, vai vairāk jēru.

Ciltsgrāmatas B daļā uzņem aitas ar zināmu izcelsmi trijās paaudzēs un šķirnei atbilstošu vizuālo izskatu.

7. Zootehniskā sertifikāta un izcelsmes apliecinājuma izsniegšana

Zootehnisko sertifikātu sagatavo biedrība, visu vecumu un dzimumu aitām, kas ir uzņemtas ciltsgrāmatas A daļā.

Ja dzīvnieks ir uzņemts ciltsgrāmatā, vaislas dzīvnieku aprītei Latvijas teritorijā, zootehniskais sertifikāts nav nepieciešams.

Zootehniskā sertifikāta saņemšanai audzētājs iesniedz biedrībai pieteikumu, kurā norāda vaislas aitu identitātes numuru.

Biedrība pārbauda iesniegtās informācijas atbilstību un mēneša laikā pieņem lēmumu par zootehniskā sertifikāta izsniegšanu. Ja zootehnisko sertifikātu nevar izsniegt, biedrība rakstiski norāda atteikuma iemeslus.

Izcelsmes apliecinājums tiek sagatavots visu vecumu un dzimumu aitām, kuras nevar uzņemt ciltsgrāmatas A daļā. Apliecinājuma saņemšanai audzētājs iesniedz biedrībai pieteikumu, kurā norāda aitas identitātes numuru.

Biedrība mēneša laikā pārbauda informācijas atbilstību un izsniedz apliecinājumu. Ja izcelsmes apliecinājumu nevar izsniegt, biedrība rakstiski norāda atteikuma iemeslus.

8. Vaislinieka sertifikāta reģistrēšana, izsniegšana un termiņa pagarināšana

Vaislinieka sertifikātus reģistrē un izsniedz šķirnes aitu audzētāju biedrība. Novērtētam teķim, kas ir ierakstīts ciltsgrāmatas A daļā, tiek reģistrēts pārbaudes sertifikāts līdz 1 gadam, kura laikā tiek iegūts ģenētiskās kvalitātes novērtējums. Aitu audzētājs vaislinieka sertifikāta saņemšanai biedrībai iesniedz iesniegumu.

Lai pagarinātu sertifikāta derīguma termiņu, audzētājs ne vēlāk kā 30 dienas pirms sertifikāta derīguma termiņa beigām iesniedz biedrībai:

- 1) iesniegumu vaislinieka sertifikāta pagarināšanai;
- 2) Maedi-Visna izmeklējuma rezultātus, ja vaislinieks nav no M3 statusa novietnes.

Biedrība mēneša laikā pēc iesnieguma saņemšanas izvērtē dokumentus un reģistrē vaislinieka sertifikātu, vai paziņo par atteikumu.

Ja vaislinieka ģenētiskās kvalitātes novērtējums atbilst LT šķirnes audzēšanas programmā noteiktajām prasībām, sertifikāta derīguma termiņš tiek pagarināts uz 5 gadiem, saglabājot pirmo reizi izsniegtā sertifikāta kārtas numuru. Biedrība LDC datu bāzē reģistrē informāciju par sertificētajiem vaisliniekiem, un sertificēto vaislas materiālu.

Pēc audzētāja pieprasījuma biedrība 10 dienu laikā izsniedz vaislinieka vai vaislas materiāla sertifikātu dokumenta formā.

LDC nodrošina publisku informācijas pieejamību par sertificēto vaislinieku vai sertificēta vaislas materiāla izcelsmi un ģenētisko kvalitāti.

9. Audzēšanas programmas īstenošanai nepieciešamais aitu skaits

Audzēšanas programmas īstenošanai minimālais vaislas aitu māšu skaits ir 1000, vaislas teķu skaits 50, paredzot, ka vienā ganāmpulkā ir ne mazāk kā 30, ciltsgrāmatas A daļā uzņemtas vai uzņemšanai atbilstošas, vaislas aitu mātes un viens sertificēts vaislas teķis.

10. Audzēšanas programmas īstenošanas ģeogrāfiskā teritorija

Latvijas tumšgalves audzēšanas programmu īsteno Latvijas Republikas teritorijā.

Izmantotā literatūra:

1. Latvijas aitu audzēšanas nozares attīstības stratēģija līdz 2023. gadam (2013). Interneta resurss, skatīts 13.02.2019.

<https://www.google.com/search?q=Aitkop%C4%ABbas+nozares+strat%C4%93%C4%A3ija&oq=Aitkop%C4%ABbas+nozares+strat%C4%93%C4%A3ija&aqs=chrome..69i57.10513j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

2. Dzīvnieku skaita statistika (2019). Interneta resurss, skatīts 13.02.2019.

<https://www ldc.gov.lv/lv/statistika/registr/>